

РОЛЬ І МІСЦЕ САМОВИХОВАННЯ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧИМИХ ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ

У відповідності з концепцією безперервної освіти підвищується роль офіцера як професійного спеціаліста, піднімається його соціальна значущість і суспільний авторитет. Останнє зумовлює задачу виявлення й використання у сфері військової освіти резервних психофізіологічних й особистісних якостей офіцера-викладача, що забезпечують інтенсифікацію та підвищення результативності навчально-пізнавальної діяльності.

Серед чисельних проблем військових інститутів головною залишається проблема особистості офіцера, від сформованості якостей якої залежить успіх у вирішенні задач навчання та виховання захисників Вітчизни. Сучасний підхід до питань виховання представляє собою систему впливу на особистість, яка сприяє розвитку в неї якостей і рис, зумовлених новими потребами суспільства.

Напрями вивчення особистості представлені різними школами [1;3;5;8;12;13]. Натомість проблема дослідження формування вмінь і навичок самовиховання курсантів як фактора готовності до професійної діяльності, вимагає визначення поняття „фактор” як рушійної сили у процесі готовності до служби у військах.

Під час аналізу структури особистості майбутнього офіцера заслуговує на увагу психологічна концепція особистості, розроблена К.К. Платоновим. Особистість, на його думку, - складне соціально-психологічне утворення, що складається з низки взаємопов'язаних і взаємопроникаючих підструктур. Зміст провідної підструктури особи складає її соціальна направленість, система її головних відношень і потреб, її мотивів, поглядів, ідеалів. Друга підструктура включає в себе все, що входить у зміст досвіду індивіда: знання, уміння, актуальні здібності, загальна культура та розвиток. Третю підструктуру утворюють особливості пізнавальних, емоційних і вольових процесів особистості як основа її загальних здібностей. Четверта підструктура охоплює індивідуальні особливості особистості [7].

Одним з найважливіших впливів на особистість курсантів у ВВНЗ є формування в них професійно значущих якостей.

Найбільш обґрунтованою є точка зору Є.А. Клімова, який виокремлює в системі професійно-важливих якостей наступні: цивільні властивості, відношення до праці в певній професійній області, загальну дієздатність, окремі здібності і підготовленість до роботи в конкретній галузі [4].

Дослідники виокремлюють професійні якості педагога, серед яких офіцерам-педагогам притаманні: справедливість, педагогічна зіркість і спостережливість, педагогічний такт, педагогічна уява, вимогливість, цілеспрямованість, наполегливість, організаторські здібності, рівноваженість та витримка, професійна працездатність [11: с. 121].

Проведений аналіз літератури свідчить, що дослідження соціологів, психологів і педагогів з проблеми професійно-значущих особистісних якостей офіцера визначають надійний фундамент для проведення цілеспрямованої роботи з їх формування. Однак проблемі самовиховання в системі професійно значущих особистісних якостей майбутніх офіцерів належної уваги відповідно сучасним умовам не приділяється.

Значне місце в діяльності з формування профе-

сійно значущих особистісних якостей майбутнього офіцера і його готовності до служби у військах належить системі самовиховання у військовому інституті.

Починаючи дослідну роботу, слід визначити сутність поняття "готовність" і критерії, що були орієнтирами в організації роботи.

І.Хайрієв [14] у дослідженні у структуру професійної готовності до педагогічного керівництва самовихованням включає чотири компоненти, які було адаптовано відповідно до особливостей підготовки майбутніх офіцерів для Збройних Сил України. Отже, означену структуру складають такі компоненти:

- мотиваційний: необхідність у роботі з солдатами, прагнення допомогти їм стати вольовими людьми, упевненість у своїх командирських силах, інтерес до спеціальної та психолого-педагогічної літератури, бажання застосовувати одержані знання і вміння в керівництві вольовим самовихованням підлеглих;

- змістовний: знання морально-вольових та інших якостей особи, особливостей їх проявів, розуміння сутності задач і принципів виховання й самовиховання, індивідуальних і вікових особливостей солдатів усіх призовів, особливо молодшого;

- діяльнісний: уміння зацікавити учнів роботою над собою, навчити самовладанню, бути рішучими та винахідливими;

- оцінний: уміння давати адекватну самооцінку своєї роботи, оцінювати часткові та загальні результати самовиховання учнів.

Під готовністю курсанта до службової діяльності розуміється наявність сформованості (у відповідності до вимог освітньо-кваліфікаційної характеристики) знань, умінь, навичок, ПЗОЯ, командирських та педагогічних здібностей, позитивного відношення до службової діяльності.

У роботах В.А. Сластьоніна також характеризується готовність до педагогічної діяльності. Учений зазначає, що це особливий психічний стан, що виявляється в наявності у суб'єкта образу структури визначеної дії й постійної спрямованості свідомості на його виконання [9;10;11].

Щодо практики педагогічного процесу В.А. Сластенін розглядає професійну готовність педагога до виховної роботи. До компонентів даного стану він відносить мотиваційно-ціннісний та виконавчий.

Л.Г. Ахтарієвою поняття „готовність” розглядається як ідентичне підготовленості. Головна увага приділяється інформуванню учнів щодо особливостей педагогічної діяльності. Доведено, що чим повніше знання про функції, зміст, специфіку роботи, тим вище психологічна підготовленість тих, хто навчається до оволодіння професією [2].

Аналіз літератури дозволив дійти висновку, що більшість дослідників показниками професійної готовності вважають зміст потреб і мотивації педагогічної діяльності, рівень знань про сутність професії, ступінь усвідомлення відповідальності за результати професійної діяльності, рівень мобілізації й актуалізації знань, умінь, навичок і професійно значущих якостей особистості, якість соціальних установок на професійну діяльність, рівень стабільності у професійних інтересах. На основі даних показників у структурі професійної готовності курсанта до професійної діяльності ми виділяємо такі компоненти, як мотиваційний, пізна-

льно-оціночний, емоціонально-вольовий, операційно-дійовий і мобілізаційно-налаштований. Щодо готовності до професійної діяльності означені компоненти можуть бути конкретизовані наступними ознаками:

- емоційно-зацікавлене позитивне відношення до суб'єкта (курсанта), об'єкта (процесу навчання та повсякденної діяльності у військах і способу діяльності (навчання й виховання));

- знання про структуру особи, її вікові зміни, цілі і способи педагогічного впливу на особу, що формується;

- командирські та педагогічні вміння з організації і здійснення навчального й виховуючого впливу на особу, яка формується;

- прагнення спілкуватися з підлеглими, передавати їм свій досвід.

Слід припустити, що готовність до професійної діяльності буде більш повною, якщо доповнити характеристики компонентів готовності до професійної діяльності ще одною ознакою: уміння й навички професійного самовиховання, метою якого є самовдосконалення особистості й організація самовиховання підлеглих.

Т.А. Маріна [6, с.23] вважає, що під професійно значущими особистісними якостями розуміються характеристики розумової й емоційно-вольової сторін особистості, що впливають на продуктивність професійно-педагогічної діяльності викладача й визначають його індивідуальний стиль. Під професійно значущими розглядаються й домінуючі негативні якості, ураховуючи той вплив, який вони мають на професійно-педагогічну діяльність викладача. Виокремлюються домінантні, периферійні професійно-значущі особистісні якості та якості, наявність яких розцінюється як професійні протипоказання слугують причиною професійної непридатності.

Як периферійні автор визначає ті якості особистості викладача, що не мають вирішального впливу на продуктивність його професійної діяльності, однак сприяють її успішності. До периферійних ПЗОЯ відносяться: наявність почуття гумору, артистичність, наявність багатого життєвого досвіду, ініціативність та інше.

Як домінантні варто визначити ті якості особистості викладача, за відсутності яких він не може плідно здійснювати професійну діяльність.

Таким чином, визначимо позитивні та негативні професійно-значущі особистісні якості офіцера. До перших віднесемо такі:

- володіння предметами викладання – знання основних законів, закономірностей, концепцій, вільне оперування базовими поняттями предметів, що викладаються;

- володіння методикою предметів, що викладаються – здатність адаптувати зміст навчального матеріалу, грамотно підбирати форми й методи викладання для успішного засвоєння навчальної програми курсу;

- соціальна активність – готовність особи детально, енергійно сприяти вирішенню громадських проблем;

- цілеспрямованість – уміння підпорядкувати всі властивості своєї особи досягненню поставленої мети;
- урівноваженість – здатність контролювати свої вчинки та емоції в будь-яких ситуаціях;

- прагнення до роботи з підлеглими – отримання морального задоволення від спілкування у процесі навчально-виховної роботи;

- здатність діяти в екстремальних ситуаціях – уміння оперативно приймати оптимальне рішення в ситуації, що склалася, і діяти відповідно до прийнято-

го рішення;

- чесність – відвертість у спілкуванні, сумлінність у діяльності;

- справедливість – здатність діяти безпристрасно;
- суцисність – наявність у офіцера відчуття належності до однієї епохи з підлеглими (наявність загальних інтересів чи уява про коло інтересів своїх підлеглих; терпимість до їхніх смаків та інтересів, наявність сформованих особистих моральних та світоглядних установок);

- ерудиція – широкий науковий та загальний огляд у поєднанні з глибокими знаннями в галузі дисциплін, які викладаються;

- повага до підлеглих – дотримання у спілкуванні з підлеглими загальнолюдських норм поведінки, відповідальність за безпеку їхнього життя та здоров'я у процесі службового професійного впливу;

- толерантність – терпимість у роботі з підлеглими;
- педагогічний оптимізм – віра в учня, у його здібності.

З поміж негативних наведемо такі:

- має „мазунчиків” та „крайніх” серед підлеглих – виражає свої симпатії та антипатії до підлеглих у спілкуванні та оцінці їхньої діяльності;

- людина настрою – будує свої відношення з підлеглими у процесі службового впливу, виходячи зі свого психологічного стану на даний час;

- мстивість – властивість особи, що проявляється у прагненні зводити рахунки з підлеглими;

- запальність – відсутність терплячості в роботі з підлеглими;

- зарозумілість – педагогічно недоцільне підкреслювання офіцером своєї переваги над підлеглими;

- неуважність – безпам'ятність, незібраність.

Професійні протипоказання: наявність поганих звичок (наркоманія, алкоголізм та інш.), моральна нечистоплотність, рукоприкладство, безпринципність, професійна некомпетентність, безвідповідальність.

Не підлягає сумніву той факт, що для вироблення і вдосконалення в собі домінантних ПЗОЯ і позбавлення негативних майбутньому офіцеру необхідно володіти навичками самовиховання. Цю позицію відображено в таблицях 1 і 2.

Щоб сприяти формуванню в курсанта основ педагогічного та фахового професіоналізму, необхідно озброїти його певними прийомми самовиховання.

Цієї діяльності передувала робота щодо діагностики та самооцінки відповідності професіоналізму курсантів стандарту фахового професіоналізму. Результати діагностики й самооцінки у межах проведених нами досліджень давали курсантам можливість визначити приблизний рівень сформованості певних якостей й оптимально спланувати роботу щодо самовиховання.

Готовність курсанта до служби у військах визначається наявністю в нього сформованого (відповідно до державного стандарту, освітньо-кваліфікаційної характеристики офіцера згідно зі спеціальністю) обсягу знань, умінь, навичок, здібностей, ПЗОЯ, позитивного відношення до службової діяльності, усвідомлення індивідуальності свого професійного стилю службової та педагогічної діяльності.

На основі двох типів моделей випускника Одеського інституту Сухопутних військ, критеріїв педагогічного професіоналізму, обґрунтованих В.І. Журавльовим, і результатів дослідно-експериментальної роботи розроблені модель та критерії готовності випускника ВВНЗ до професійної діяльності. Останніми виступили такі:

- професіоналізм, сформованість ПЗОЯ викладача;

- сформована Я- концепція;
- творче відношення до справи, взаємовідношень „офіцер-підлеглий”;
- комунікативність, володіння вербальними й невербальними засобами спілкування, культура спілкування, уміння уникати й виходити з конфлікту;
- володіння вміннями й навичками професійного самовиховання.

Така модель найбільш повно відбиває зміст готовності офіцера до службової діяльності у військах.

Таким чином, аналіз теоретичних положень з проблеми, а також дослідно-експериментальна робота дозволили визначити роль самовиховання як провідну

(першочергову) у процесі формування ПЗОЯ офіцера у військовому інституті.

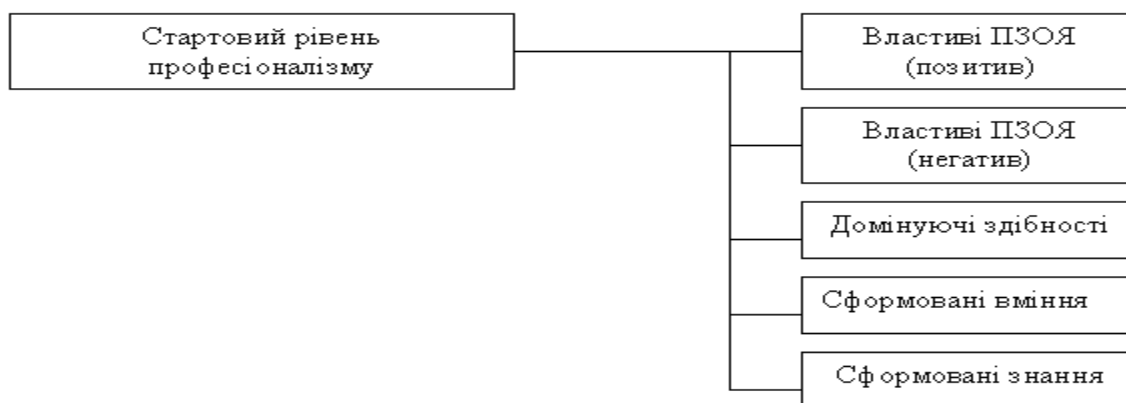
Формування професійно значущих якостей особи є одним з найважливіших впливів на курсанта у військово-навчальному закладі.

Аналіз літератури й результатів досліджень низки науковців, педагогів-практиків дали можливість визначити конкретні професійно-значущі якості особистості офіцера.

В процесі формування ПЗОЯ офіцера у військово-навчальних закладах роль самовиховання визначена як провідна.

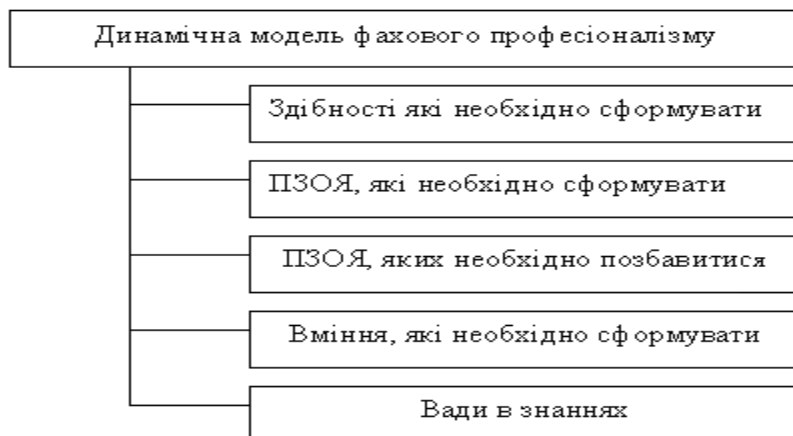
Таблиця 1

Модель стартового рівня фахового професіоналізму курсанта

Таблиця 2

Динамічна модель фахового професіоналізму курсанта

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ананьев Б.Г.* Человек, как предмет познания. – Л., 1968. – 338 с.
2. *Ахтариева Л.Г.* Особенности психологической подготовленности студентов к профессионально-педагогической деятельности. Автореф. дисс... канд. психол. наук. – Л., 1978. – 22 с.
3. *Выгодский Л.С.* Психология подростка. – М.: Литература, 1981. – 178 с.
4. *Климов Е.А.* Путь в профессию. – Л., 1975. – 190 с.
5. *Куценко В.Г.* Пути самосовершенствования личности. – Л.: Знание, 1979. – 36с.
6. *Марина Т.А.* Формирование педагогического профессионализма студентов с применением компью-

тера. Методические рекомендации для преподавателей и студентов. – М., 1992. – 32 с.

7. *Платонов К.К.* Система психологии и теория отражения. – М.: Наука, 1982. – 310 с.

8. *Самарин Ю.А.* Пути формирования собственной личности в юношеском возрасте. – Л., 1967. – 134 с.

9. *Сластенин В.А.* К вопросу о профессионализме учителя общеобразовательной школы // Советская педагогика. – 1973. – №5. 72-80 с.

10. *Сластенин В.А.* Педагогическая деятельность и проблема формирования личности учителя. В сб.: Психология труда и личности учителя. –Л., 1976.–38с.

11. *Сластенин В.А.* Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки. – М., 1976. – 160 с.

12. Формирование личности специалиста в ВУЗе. Сборник научных трудов. Чечено-Ингушский гос. университет им. Л.Толстого, кафедра педагогики и психологии. – Грозный, 1986. – 147 с.

Подано до редакції 12.01.05

В статье проведено анализ формирования умений и навыков самовоспитания курсантов ВВУЗ как специалистов-педагогов, что обусловлено спецификой работы офицера с личным составом. Синтезировано модели стартового и динамического развития качеств профессионализма курсантов, проведе-

13. *Фридман Л.М., Пушкина Т.А., Капдунович И.Я.* Изучение личности учащихся и ученических коллективов. – М.: Просвещение, 1988. – 208 с.

14. *Хайриев И.* Формирование профессиональной готовности студентов к руководству морально-волевым самовоспитанием подростков. Автореф. дисс... канд. пед. Наук. – Самарканд, 1989. – 19 с.

РЕЗЮМЕ

на декомпозиция, даны определения положительных и отрицательных; доминантных и периферийных профессионально-значимых личностных качеств педагога. Определена как ведущая роль самовоспитания в процессе формирования ПЗЛК во время обучения в ВВУЗе.

SUMMARY

The article analyzes the process of forming skills in self-education of cadets of institutions of higher military education as specialist-teachers due to the specificity of officer's work with personnel staff. The author synthesizes the models of initial and dynamic development of qualities and professionalism of cadets; describes the process

of decomposition; presents definitions of the positive and negative dominant and peripheral professionally significant personal qualities of a teacher. Self-education is considered to be the main factor in the process of forming professionally significant personal qualities during the time of studies at the institute.

Науковий керівник канд. військових наук, доцент О.О. Розанцев.
